

NEHYİN MUKTEZASI: YASAKLANAN FİİLİN HÜKMÜ VE HUKUKÎ SONUÇ DOĞURMASI*

Yrd. Doç. Dr. Fatih ORHAN**

Özet: Müctehidler, nehiy sığasının yasaklanan fiilden hemen el çekmeyi gerektirdiği hususunda fikir birliği etmekte birlikte yasaklanan fiilin hükmü ve bu yasağa rağmen gerçekleşen fiilin geçerli olup olmayacağı hususunda ihtilaf etmişlerdir. Nehyin muktezasına ilişkin olan bu ihtilaf, yasağın fiilin zâtına mı yoksa vasfına mı yönelik olduğu tartışması kadar yasaklanan fiilin muâmelâttan mı yoksa ibadetten mi olduğu tartışmasıyla da yakından ilgilidir. Bu araştırma, nehiy konusunun bu boyutunu ele almayı hedef edinmektedir.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Usûl, Hüküm, Nehiy, Fesad, Sıhhat, Butlan, Kubuh.

Required Meaning of Prohibition: Legal Status of Prohibited Act and It's Bring Legal Consequence

Abstract: Although the presence of consensus about the fact the capacities of prohibitions necessitate to withdraw from the prohibited act immediately, muctehids (reverends who create legal precedents) had a dispute whether it is valid or not while the prohibited act is processed by the man. It also became effective on the basis of the dispute whether the prohibited act is from muâmelât (transactions) or from worships as well as the reason of capacities of prohibition in other words the discussion whether the prohibited act is towards the personality or quality. We will also present the subject dimension of the impact of prohibition on provisions in this notification.

Keywords: Fiqh, Method, Provision, prohibition, deterioration, validity, nullity, hideousness.

GİRİŞ

İlahî hitabı anlama ve anlamlandırma faaliyetinin büyük bir kısmını lafızlardan hüküm çıkarma gayreti oluşturur. Oldukça geniş bir alana sahip olan lafızlardan hüküm çıkarma ameliyesinin bünyesinde yer alan konulardan birisi de hükümler bahsi olup bu konunun temelini de “*emir ve nehiy*” konusu teşkil eder. Emir bir fiili yapmaya; nehiy ise, bir fiilden uzak durmaya sevk ve teşvik etmek anlamına gelir ki bu bağlamda emir ile ilgili birçok konu başlığı nehiyle de ilgilidir. Ancak “*nehyin mahiyeti*” gibi birkaç konu, emirden farklı ve nehye özel olarak ayrı başlıklar altında ele alınmıştır.¹ Nehye özel olan bu konulardan birisi de nehyin muktezasıdır.

* Bu makale, Ç.Ü. Araştırma Fonu Saymanlığınca (SBA-2017-8161) desteklenmiştir

** Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, forhan@cu.edu.tr

1 Ebül-Hüseyn el-Basrî, Muhammed b. Ali b. Tayyib, *el-Mu'temed fi usûli'l-fikh*, el-Ma'hedü'l-ilmiyyi'l-Fransî, Şam 1964, I, 181.

Nehyin muktezası tartışmalı bir konu olup usûlcüler, nehyin fiillere olan etkisini “*nehyin fesada delaleti*” ve “*nehyin iczâya delaleti*” şeklinde iki farklı açıdan ele almışlardır. ‘Nehyin fesada delaleti’ başlığı altında nehyin, bir ibadeti ya da hukukî bir işlemi batıl mı yoksa fasid mi kılacağı tartışılırken, ‘nehyin iczâya delaleti’ başlığı altında yasağa rağmen yapılmış bir ibadetin kişi üzerindeki eda sorumluluğunu kaldırıp kaldırmayacağı tartışılmıştır. Nehiy ile ilgili yapılan çalışmalar² daha çok birinci düzeydeki tartışmalara temas etmekte ve bunu sadece konuya ilişkin mezhep görüşlerini aktararak yapmaktadır. Mezheplerin, görüşlerini dayandıkları delillere ve gerekçelere fazla temas edilmemektedir. Ayrıca nehyin muktezası kapsamında ele alınan ikinci tartışma düzeyi neredeyse hiç ele alınmamaktadır. Hocalarımızın yapmış oldukları çalışmalara ve usul alanına bir katkı olması gayesiyle eksik kaldığını düşündüğümüz bu kısımları ele almak istedik. Nehyin fiillere olan tesirinden söz etmeden önce bu tesirde etkili olan fiil çeşitlerinden söz etmek gerekir. Bu bağlamda fiiller, mahiyeti itibariyle bir sınıflandırmaya tabi tutulabileceği gibi taşımış olduğu çirkinlik (kubh) sebebiyle de ayrı bir sınıflandırmaya tabi tutulabilir.

1. NEHYE KONU OLAN FİİL ÇEŞİTLERİ

1.1. Mahiyeti Bakımından Fiil Çeşitleri

Klasik usûl kaynaklarında nehyin konusu işlenirken mahiyeti bakımından fiillerin, hissî ve şer’î şeklinde ikiye ayrıldığını görüyoruz. Çok genel söylenecek olursa usûlcüler fiile dair böyle bir sınıflandırmaya, fiilin vücut bulmasında ya da mükellef tarafından bilinmesinde dinî bildirimlerin mi yoksa duyu organlarının mi etkili olduğunu dikkate alarak yapmışlardır.

1.1.1. Hissî Fiil

Hissî fiil, şer’î varlığı olmayıp sadece maddî varlığı bulunan fiildir. Başka bir ifadeyle hukuk düzeni olmadan da meydana gelmesi ve bilinmesi mümkün olan fiillerdir.³ Adam öldürme, zina, gasp ve içki içme bu grup fiillerdendir. Söz konusu fiiller, duyu organları ile gözlemlenebildiği için bu grup fiillere, maddî fiiller de denilmektedir. Şeriatı bilen bir kişi ile bilmeyen kişi, bu fiillerin varlığından

2 Bkz. Pala, Ali İhsan, *İslam Hukuk Metodolojisinde Emir ve Yasakların Yorumu*, Fecr Yayınları, Ankara 2009, s. 289-297; Görgülü, Hasan Ali, Nehyin Delaleti Konusunda Usulcülerin Görüşleri, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl 2010/2, Sayı 25, s. 73- 104.

3 Apaydın, Yunus, “Fesad”, *DİA*, İstanbul 1995, XII, 418.

haberdar olma bakımından eşit konumdadırlar. Çünkü hissî fiillerin varlığından söz edebilmek için şeriatın ayrıca bir bilginin gelmesine ihtiyaç yoktur.⁴ Hissî fiillere yönelik nehyin, o fiilin fesadını gerektireceği hususunda genel bir kanaat oluşmuştur. Ancak istisnai sayılabilecek birkaç konuda bu kurala muhalif görüşler dile getirenler de olmuştur.⁵

1.1.2. Şer'î Fiil

Şer'î fiil, varlığı ya da bilinmesi ancak şeriatın bildirmesi ile mümkün olan fiillerdir. Namaz, oruç ve akitler bu gruba örnek verilebilir. Nitekim sözlükte dua anlamına gelen “*salât*” kelimesi, “*belli ritüellerden oluşan bir ibadet*” şeklindeki anlamına ancak şeriatın bildirmesiyle kavuşmuştur.⁶ Şer'î fiiller, hissî fiiller üzerine bina edilir. Mesela şer'î birer fiil olan akitler, îcab ve kabul gibi hissî fiiller üzerine bina edilmiştir. Din, îcab ve kabul arasında hükmi bir bağ kurarak akdin varlığını bu fiiller üzerine bina etmiştir. Hissî fiillerin şer'î bir fiile dönüşmesi, dinin ona itibar edip etmemesine bağlı olduğu için her icab ve kabul mutlak surette akit oluşturur denilemez. Çünkü din, içki satışı gibi farklı mahallerde yapılan bazı icab ve kabule itibar etmemiştir. Dolayısıyla dinin itibar etmediği bu mahalde dile getirilen icab ve kabuller akit kuramazlar.⁷

1.2. Kubuh Bakımından Fiil Çeşitleri

Hüsün zıttı olan kubuh, “*çirkin olmak*” ve “*çirkinlik, nefret edilen şey*” manasında mastar-isimdir.⁸ Hüsün ve kubuh kavramları, ilahi bildirim gelmediği toplumlarda kulun sorumluluk taşıyıp taşımadığı şeklindeki kelâmî bir tartışmanın merkezinde yer alması yanında Usûlü fıkıhta nehy bağlamında ele alınmıştır. Nehiy, çirkin olması nedeniyle bir fiilden el çekilmesini istemek anlamına geldiğinden yasağa konu olan kubha göre nehyin ifade edeceği hüküm de değişkenlik

4 Siġnâkî, Hüsâmüddîn Hüseyin b. Ali b. Haccâc, *el-Kâfi*, Dirâse ve tahkik Fahreddin Seyyid Muhammed Kanet, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2001, II, 598.

5 Abdülaziz el-Buhârî, Alâüddin Abdülaziz b. Ahmed b. Muhammed, *Keşfü'l-esrâr fi şerhi Usûli'l-Pezdevî*, tah. Abdullah Mahmud Muhammed Ömer, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye 1997, I, 414; Emîr Pâdişâh, Muhammed Emin b. Mahmûd el-Hüseyinî, *Teysîrü't-Tahrîr*, Mısır: Mektebetü ve matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî 1932, I, 385.

6 Siġnâkî, *el-Kâfi*, II, 598.

7 Teftâzânî, Sa'düddin Mes'ûd b. Fahriddin Ömer b. Burhâniddin Abdillâh el-Herevî, *et-Telvih ale'l-Tavdîh li metni't-Tenkîh fi usûli'l-fikh*, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye tsz., I, 215.

8 İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyin Ahmed b. Fâris b. Zekerîyyâ b. Muhammed, *Mücmelü'l-luġa*, tah. Zühayr Abdülmuhsin Sultân, Beyrut: Müessesetü'r-risâle 1986, I, 740; Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd, *Tâcü'l-luġa*, tah. Ahmed Abdülgafur Attâr, Beyrut: Dâru'l-İlim lil-melâyin, 1987, I, 393.

arz eder. Bu bağlamda fıkıh usûlcüleri fiilleri farklı sınıflamalara tabi tutmuşlardır. Bunlar arasında en sistematik ve kapsamlı olanı, Debûsî'nin yapmış olduğu sınıflandırmadır. Debûsî'ye göre fiiller, kubuh bakımından dört kısma ayrılır.

1.2.1. Zâtı Gereği Kabîh Olan Fiiller

Özü yahut özüne ilişkin şartlarda bir çirkinlik bulunan fiillerdir. Bunlar da kendi içinde ikiye ayrılır.

1. *Dili vaz edenlerin kabîh saydıkları (vaz'î kabîh) fiiller.* Bu gruba örnek olarak sefeh ve abes fiilleri örnek verilebilir. Dili vaz edenler bu iki eylemin zâtı gereği çirkin olduklarını aklen bildikleri için bu isimleri, söz konusu eylemlere uygun görmüştür.

2. *Şer'an kabîh kılınan fiiller:* Bu gruba örnek olarak çiftleşme öncesinde erkek veya dişi hayvanın dölünün ya da dişi hayvanın karnındaki ceninin satım sözleşmesini ifade eden “*bey'u'l-melâkîh*”, “*bey'u'l-medâmîn*” akitleri örnek verilebilir. Allah akitlerin kapsamını mütekavvim mallarla sınırlandırmıştır. Canlı bir hayvana dönüşmeden önce hayvandaki meni, mal kabul edilmemiştir. Dolayısıyla hayvandaki bu suyun satılması cesedin dövülmesi ya da öldürülmesi gibi anlamsız bir iş sayılmıştır. Şer'an kabîh sayılan fiillere bir başka örnek abdestsiz kılınan namazdır. Şâri', mükellefin namaz kılma ehliyetini hades denilen kirden temizlenmiş olma haline münhasır kılmıştır. Hadesten temizlenmeksizin kılacağı namaz ise, tıpkı akıl hastasının yapmış olduğu fiiller gibi ehliyetin dışında gerçekleşmiş kabul edildiğinden tıpkı vaz'î kabîhler gibi telakki edilmiştir.⁹

1.2.2. Başka Bir Anlam Sebebiyle Kabîh Olan Fiiller

Bu grupta bahsedilen fiiller, özü ya da özüne ilişkin şartları tamam olan ancak taşımış olduğu bir vasıf veya ona mücâvir bir durum açısından kabîh olan fiillerdir. Bunlar da kendi içinde ikiye ayrılır.

1. *Lazım vasıfta yer alan bir çirkinlik sebebiyle kabîh olan fiiller.* Lazım vasıf, ancak fiil ile var olabilen, o fiilden ayrı düşünülmemeyen vasıftır. Bazı fiiller özü itibariyle kabîh addedilmezken, lazım vasıflarında bir çirkinlik sebebiyle yasaklanabilmektedir. Örneğin fasit şartla ya da faizli olarak yapılan alışverişlere ilişkin

9 Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed, *Usûlü'l-fıkh*, tah. Ebü'l-Vefâ el-Efgani, Beyrut: Dâru'l-fıkr 2005, s. 64; Alâî, Ebû Saïd Salâhuddîn Halil b. Keykeldî, *Tahkikü'l-murad fi enne'n-nehye yaktadi'l-fesâd*, tah. İbrahim Muhammed Selkayni, Şam: Dâru'l-fıkr 1982, s. 277-278.

yasaklar bu kabildendir. Bu tip fiillerin hükmü konusunda mezhepler, fiilin şer'î ya da hissî olmasına göre farklı görüşler bildirmişlerdir. Hissî fiillerde vasıftaki çirkinlik sebebiyle fiilin li-aynihî kabîh sayılacağı hususunda fıkıh usûlcüleri fikir birliği içindedir. Ancak şer'î fiillerin hükmü konusunda ihtilaf etmişlerdir. Cumhur, faizli olarak yapılan akitlerde olduğu gibi bu tip fiilleri “*li-aynihî kabîh*” telakki ederken Hanefîler “*li-gayrihî kabîh*” kabul etmiştir.¹⁰ Çünkü faizli alışverişte, akdin zâtını oluşturan unsurlarda kabîh bir durum bulunmamaktadır. Taraflar ehliyet yönünden; mallar da mütekavvim olması bakımından tamamdırlar. Akdi kusurlu hale getiren çirkinlik ise, akdin zâtına ilişkin olmayan mümâselet (bedellerin eşit olması) şartındaki bozukluktur.¹¹

2. *Mücâvir vasıfta yer alan çirkinlik sebebiyle kabîh olan fiiller.* Fiilin zâtıyla ilişkili olmayan ancak dolaylı yoldan fiille ilintisi bulunan vasıflara mücâvir vasıf denilir. Mücâvir vasfında çirkinlik bulunan fiiller ister hissî isterse şer'î olsun hiçbir şekilde zâtı itibarıyla kabîh kabul edilmezler.¹² Bu gruba cuma ezanı okunurken yapılan alışveriş ve gasp edilmiş bir arazide kılınan namaz örnek verilebilir. Cuma vaktinde yapılan alışveriş akdi ile bu akdin cumaya gitmeye engel oluşu (iştigal) birbirlerine mücâvir ancak birbirlerinden farklı iki fiildir. Bu vakitte yapılan akde ilişkin yasak,¹³ akdin zâtına değil, akitle iştigal olmanın cumaya engel oluşuna yöneliktir. Aynı şekilde gasp edilen arazide namaza kılmaya ilişkin yasak da böyledir.¹⁴ Namaz kılmak ile bir araziye gasp etmek birbirlerinden farklı fiillerdir. Ancak mücâvir olmak şeklinde bir münasebetle birbirlerine bağıdırlar. Söz konusu nehyin de namaz kılmanın zâtına değil gasba yönelik gelmiştir.¹⁵

2. NEHYİN MUKTEZASI: FİİLLERE OLAN ETKİSİ

Nehyin fiillere olan etkisi, girişte ifade ettiğimiz üzere iki farklı konuda kendisini gösterir. Bunlardan ilki nehyin, yasaklanan fiili tamamen mi yoksa kısmen mi hükümsüz kılacağıdır. Bu tartışmanın pratikteki karşılığı, yasağa rağmen yapılmış

10 Sadrüşşeria, Ubeydullâh b. Mes'ûd b. Tâcişşeria Ömer b. Sadrişşeria el-Evvel, *et-Tavzih fi halli gavâmizi't-Tenkîh (Teftâzânî, et-Telvîh ile birlikte)*, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye tsz., I, 215.

11 Debûsî, Ebû Zeyd Abdullah (Ubeydullah) b. Muhammed, *Takvîmü'l-edille fi'l-usûl*, tah. Halil el-Meys. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmîyye 1971, s. 52.

12 Sadrüşşeria, *et-Tavzih*, I, 215.

13 *Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrı yapıldığı zaman, hemen Allah'ın zikrine koşun ve alışverişini bırakın. Eğer bilerseniz bu, sizin için daha hayırlıdır.* (Cuma 62/9)

14 Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, s. 52; Alâî, *Tahkîkü'l-murâd*, s. 278.

15 *Kim bir karış toprak gasp ederse, Allah kıyamet gününde onu yedi kat yerin dibine geçirir.* (Buhârî, “Bed'ül-halk”, 2)

bazı tasarrufların hukukî sonuçlar doğurup doğurmayacağında görülür. Nehyin fiillere olan ikinci etkisi ise, yasaklanan fiilin iczâsına (sihhatine) delalet edip etmediğidir. Bu tartışmanın pratikteki karşılığı ise farz ya da vâcib şeklinde kulda dinî sorumluluğu bulunan bir ibadetin yasak olan bir zaman ya da mekânda yapılması durumunda kuldaki sorumluluğu sonlandırıp sonlandırmayacağında görülür.

2.1. Nehyin Fesada Delaleti

Fıkıh usûlünde fiillerin geçersizliğini ifade etmek için kullanılan “*fâsîd*” kavramı farklı anlamlar için kullanılmıştır. Kalamcı usûlcüler bu kavramı “*sahih*”in karşıtı olan “*batıl*” ile eş anlamlı olacak şekilde kullanmışlardır.¹⁶ İbadetler ile muâmelât konuları arasında bir ayırım gözetmeyen mütekellim usûlcüler, fiilin zâtına ya da lazım vasfına yönelik her nehyin yasaklanan fiilin fesadını (butlanını) gerektireceğine hükmetmişlerdir.¹⁷ Bu verilen bilgilerden hareketle diyebiliriz ki mütekellim usûlcüler, bir fiilin ya tamamen geçerli ya da tamamen geçersiz olabileceği şeklinde bir anlayış benimsemişler ve bu anlayışa uygun olarak fiilleri “*sahih-fâsîd*” şeklinde ikili bir tasnife tabi tutmuşlardır.

Nehye rağmen bazı fiillerin kısmen sonuç doğurduğunu düşünen Hanefiler, bu fiilleri ifade edecek bir ara kavram geliştirmişler ve fiilleri “*batıl, fâsîd ve sahîh*” şeklinde üçlü bir tasnife tabi tutmuşlardır. Bu taksimden anlaşılacağı üzere Hanefiler batıl ile fâsîd kavramlarını farklı anlamlarda kullanmışlardır. “*Batıl*” kavramını aslı itibariyle in’ikad etmeyen fiiller için, “*fâsîd*” kavramını da (ister ibadet isterse muâmelât olsun) vasfı bozuk olmakla birlikte zâtı itibariyle gerçekleşen fiiller için kullanmışlardır.¹⁸ Ebû’l-Hüseyn el- Basrî ve Gazzâlî gibi bazı mütekellim usûlcüler ise, ibadet ile muâmelât konuları arasında fark gözeterek, zâta yönelik olmayan bir nehyin sadece ibadet konularında butlanı gerektireceğini, muâmelât konularında ise Hanefilerin ifade ettiği gibi fesadı gerektireceğini ifade etmişlerdir.¹⁹

16 Alâî, *Tahkikü’l-murâd*, s. 282; Zuhaylî, Vehbe, *el-Vecîz fi usûli’l-fıkh*, Şam: Dâru’l-fıkr 1995, s. 141; Düreynî, Fethi, *el-Menâhicü’l-usûliyye fi’l-ictihâdi bir-re’yi fi’t-teşrîi’l-İslâmî*, Beyrut: Müessesetü’r-risale 2013, s. 551-552.

17 Alâî, *Tahkikü’l-murâd*, s. 190; Sübkî, Ebû Nasr Tâciüddin Abdülvehhâb b. Ali b. Abdilkâfi, *el-İbhâc fi şerhi’l-Minhâc*, Beyrut: Dâru’l-kütübî’l-ilmiyye 1404, II, 70; Şirâzî, Ebû İshâk Cemâlüddin İbrâhîm b. Ali b. Yûsuf, *el-Lüma fi usûli’l-fıkh*, Beyrut: Dâru’l-kütübî’l-ilmiyye 2003, s. 25

18 Pezdevî, Ali b. Muhammed b. el-Hüseyn b. Abdilkerîm, *Usûlü’l-Pezdevî*, Karaçi: Mir Muhammed Kütüphane tsz. s. 50; Alâî, *Tahkikü’l-murâd*, s. 282; Zuhaylî, *el-Vecîz*, s. 141; Düreynî, *el-Menâhicü’l-usûliyye*, s. 551-552.

19 Alâî, *Tahkikü’l-murâd*, s. 288; Molla Fenârî, Şemsüddin Muhammed b. Hamza, *Fusûlü’l-bedâyi’ fi usûli’ş-şerâi’*, tah. Muhammed Hasan İsmail, Beyrut: Dâru’l-kütübî’l-ilmiyye 1971, II, 42; Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed, *İslam Hukukunda Deliller ve Yorum Metodolojisi*, çev. Yunus Apaydın, Kayseri: Rey Yayıncılık 1994, II, 87.

Hanefîler her ne kadar fâsîd ile batıl arasında böyle bir ayırım gözetmiş olsalar da konuyu ele alırken “batıl” kavramını ifade etmek için cumhur gibi “fâsîd” kavramını kullanmayı tercih etmişlerdir. Ancak iki kavram arasındaki farka örneklerin izahı sırasında vurgu yapmışlardır. Örneğin Cessâs “*nehyin zahiri, kapsamında yer alan akit ve ibadet gibi fiillerin fesadını gerektirir*” ifadesini kullanırken “fâsîd”i “batıl” anlamında kullanmıştır. Ancak devamında yaptığı açıklamalarda bu kullanımı sadece zâta yönelik nehiyer ile sınırlı tuttuğunu ifade etmiştir.²⁰

Bu kullanım farklılığı bazen yanlış anlaşılmalara da kapı aralayabilmektedir. Örneğin İbn Berhan, “*Hanefîlere göre mutlak nehy fesadı gerektirmez*”²¹ şeklinde bir ifade kullanırken usûlcülerin çoğunluğu “*aralarında Hanefîlerin de bulunduğu cumhura göre mutlak nehy fesadı gerektirir*”²² şeklinde aksi bir ifade kullanabilmektedir. Hakikatte olmamasına karşın görünürde var gibi hissedilen bu tezatlık, fâsîd kavramının kullanımında Hanefîlerin dikkate aldıkları ayrıma itibar etmek suretiyle giderilebilir. İbn Berhan’ın yukarıda geçen ifadesinin, “*Hanefîlere göre vasfa yönelik nehiyer fesadı gerektirmez*” şeklinde anlaşılması bu kabildendir.

2.1.1. Bâtıl Fiiller

Nehyin muktezasına ilişkin mezhep görüşleri, zât ve kubuh açısından taksimatını yaptığımız fiil çeşitlerine göre farklılık arz etmektedir. İster zina gibi hissî olsun isterse namaz gibi şer’î olsun bir fiilin zâtındaki çirkinlik sebebiyle yasaklanması durumunda söz konusu nehyin fesadı gerektireceği, yasaklanan fiilin de batıl olacağı hususunda fakihler görüş birliği içindedirler.²³

Fıkıh usûlünde “bâtıl fiil” ifadesi ile zâtındaki çirkinlik sebebiyle yasaklanan fiiller kastedilir. Fiilin batıl kılınmasında, söz konusu bu çirkinliğin din ile mi yoksa akıl ile mi biliniyor olmasının her hangi bir etkisi yoktur. Çünkü fiilin batıl kılınmasındaki temel etken, çirkinliğin fiildeki konumudur. Dolayısıyla hangi

20 Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzi, *Usûlü’l-fıkh*, tah. Uceyl Câsim Neşemî, Kuveyt: Vizaretü’l-Evkaf veş-Şuuni’l-İslamiyye, 1985, II, 169-175.

21 İbn Berhân, Ebü’l-Feth Ahmed b. Ali b. Muhammed, *el-Vusûl ile’l-usûl*, tah. Abdulhamid Ali Ebû Zenîd, Riyad: Mektebetü’l-meârif 1983, I, 182.

22 Mâverdi, Ebü’l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb, *el-Hâvi’l-kebîr*, Beyrut: Dâru’l-kütübî’l-ilmiyye 1999, XVI, 56; Cüveynî, Ebü’l-Meâlî Rûknüddin Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf, *el-Burhân*, tah. Salah b. Muhammed b. Arîda, Beyrut: Dâru’l-kütübî’l-ilmiyye 1997, I, 96; Tilimsânî, Ebû Abdillâh eş-Şerîf Muhammed b. Ahmed b. Ali el-İdrîsî, *Miftâhu’l-vüsûl ilâ binâi’l-fürû ale’l-usûl*, tah. Muhammed Ali Ferkus, Beyrut: Müessesetü’r-Reyyân 1998, s. 418; Şîrâzî, *et-Tebîru fî usûli’l-fıkh*, Şam: Dâru’l-fikr 1403, s. 100; Sübkî, *el-İbhâc*, II, 68.

23 Emir Pâdişâh, *Teysirü’t-Tahrîr*, I, 376.

kaynak vasıtasıyla bilinirse bilinsin, fiilin zâtına ilişkin olduğu kesin olarak bilinen nehiyeler, tüm usûlcülere göre fesadı gerektirir. Ne var ki bazı nehiyeler, mutlak olarak yani zâta mı yoksa vafsa mı yönelik olduğuna dair karine bulunmaksızın gelmiştir. Mezheplere göre mutlak nehiyelerin fesadı gerektirme noktasında ifade ettiği anlam, fiilin şer'i ya da hissî oluşuna göre değişiklik arz etmektedir.

Hissî fiillere yönelik mutlak nehiyeler, aralarında Hanefî âlimlerin de bulunduğu çoğunluk usûlcüye göre, yasaklanan fiilin butlanını gerektirir.²⁴ Çünkü “*mutlak kemale hamledilir*” kaidesi gereği mutlak olan nehyin kâmil olması gerekir. Nehyin kemâli ise kubhun kemalini gerektirir ki kubhun kemali ancak li aynihî olması ile gerçekleşir.²⁵

Hissî fiillerde, lazım vafsa yönelik olduğuna dair karine bulunan nehiyeler yine fiilin butlanını gerektirir. Örneğin “*zina*” hissî bir fiil olmakla birlikte hakında varid olan nehiy mutlak değildir. Çünkü söz konusu nehyin lazım vafsa yönelik olduğuna dair karine vardır. Şöyle ki zina, kişinin milk-i müt'ası altında bulunmayan bir kadına yaklaşmasıdır. Kadınlara yaklaşmak ise aklen ve fitraten çirkin bir eylem değildir. Zinayı çirkin kılan ise, nesebin zayi olması şeklindeki bir anlam olup bu anlam kadına yaklaşma fiiline ait lazım bir vafsidir. Ancak zina, hissî bir fiil olması nedeniyle çirkinliği lazım vafsa taşımasına rağmen batıl kabul edilmiştir. Dolayısıyla hiçbir hukukî sonuç bu eyleme bağlanamaz.²⁶

Hanefî usûlcüler lazım vafsa yönelik nehyin hissî fiillerde butlanı gerektirdiğini kabul etmiş olmakla birlikte yine de bu tip bazı fiillere hukukî hükümler bağlamışlardır. Örneğin yukarıda izahı geçen zina fiilinin, hürmeti musâhere hükmünü doğuracağını söylemişlerdir. Bâtıl kabul ettikleri bir fiile hüküm bina etmeleri sebebiyle haklı bir eleştiriye maruz kalan Hanefîler, bu eleştiri karşısında kendilerini şu şekilde savunmuşlardır; hürmeti musâherenin cima eylemine bina ediliyor olması, hükmün bizzat fiilin zâtından (cimadan) kaynaklandığı anlamına gelmez. Hükmü gerekli kılan asıl sebep çocuktur. Ancak tıpkı seferilikte olduğu gibi hükmün sebebi meşakkat iken yerine yolculuk sebep kılındığı gibi burada da hükmün asıl sebebi çocuk iken yerine, çocuğun varlık sebebi olan cima sebep kılınmıştır. Zinanın haram olması nedeniyle üzerine hüküm bina edilemeyeceği iddiasına gelince, asalet-vekâlet durumlarında vekilin değil, aslın sıfatı esas alınır. Örneğin teyemmümde suyun yerine geçen toprağın kirli oluşuna itibar edilmez.

24 Şâfi, Ebû Ali Ahmed b. Muhammed b. İshâk, *Usûlü'sh-Şâfi*, Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-Arabî 1982, s. 165; Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, s. 54; Teftâzânî, *et-Telvîh*, I, 216; Sem'ânî, Ebû'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdilcebbâr, *Kavât'u'l-edille fi'l-usûl*, tah. Muhammed Hasan İsmail, Beyrut: Dâru'l-küttübi'l-ilmiye 1999, I, 143.

25 Seydişehrî, Mahmud Esad, *Telhis-i usûl-i Fıkıh*, İstanbul: Âsitâne Yayınevi 1313, s.110.

26 Seydişehrî, *Telhis-i usûl-i Fıkıh*, s.110.

Asıl olan suyun “*temizlik*” sıfatı dikkate alınır. Bu sebeple toprağın hadesi temizlediği kabul edilir. Burada da hükmün asıl sebebi çocuk olduğuna ve çocuğun haramlıkla vasıflandırılması mümkün olmadığına göre, çocuğun yerine kaim kılınan cima fiilinin haramlığına itibar edilmez.²⁷

Hissî fiil olmasına karşı Hanefilerin kendisine hüküm bina ettikleri diğer bir fiil, gasptır. Hanefilere göre gasp fiili, zâtı gereği mülkiyet hakkını doğurmaz. Ancak malın tazmin edilmesi durumunda gâsıbın, gasp anından itibaren mala sahip olacağına hükmetmişlerdir. Hanefiler, bir malın hem mülkiyetinin hem de bedelinin bir kişide aynı anda bulunamayacağı kuralından hareketle böyle bir sonuca ulaşmışlardır. Şöyle ki gasp edilen şeyin bedeli, mal sahibine (tazmin olarak) verildiğinde malın hala onun mülkünde kalması, kişinin hak etmediği halde hem mala hem de paraya aynı anda sahip olması anlamına geleceğinden tazminin gerçekleşmesi ile mülkiyetin gasp edene geçmesi gerekeceğini söylemişlerdir.²⁸

Şer’î fiillerde de zâta yönelik yani fiilin şer’an sıhhatli kabul edilebilmesi için gerekli olan rükün ya da in’ikad şartlarına yönelik nehiyeler fesadı gerektirir. Örneğin hayızlı kadının hayız süresince namazdan nehyedilmesi, namazın şartlarından olan hadesten taharetin eksikliğine ilişkindir. Dolayısıyla zâtına ilişkin olan bu yasağa rağmen namaz kılınacak olursa bu namaz geçersiz kabul edilir. Yine kıraat ve rükûsuz namaz kılmanın nehyedilmesi de namazın rükünlerindeki bir eksikliğe yönelik olup zâtındaki bu eksiklik sebebiyle böyle kılınmış bir namaz bâtil sayılır. Muamelât konularında da durum aynıdır. Nitekim hasat bey’inin nehyedilmesi, akdin rüknü olan icab ve kabulün eksikliği ile ilgili olup akdin zâtıyla alakalı bir yasaklamadır.²⁹

2.1.2. Fâsid Fiiller

Mutlak ya da lazım vasfa yönelik nehiyelerin hissî fiillerde fesadı gerektirdiği hususunda ittifak eden âlimler, söz konusu nehiyelerin şer’î fiillerdeki durumu hususunda ihtilaf edilmiştir.³⁰ Konuya ilişkin olarak dört görüş nakledilmiştir.

a. Mâlikî, Hanbelî, Zâhirî ve çoğunluk Şâfî usûlcülerin aralarında bulunduğu cumhura göre bu tip nehiyeler fiilin fesadını gerektirir.³¹

27 Sadrüşşeria, *et-Tavzîh*, I, 221-222.

28 Şâşi, *Usûlü’ş-Şâşi*, s. 165; Sadrüşşeria, *et-Tavzîh*, I, 222; Zuhayli, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, çev. Komisyon, İstanbul: Feza Yayıncılık 1994, VII, 209.

29 Düreyî, *el-Menâhicü’l-usûliyye*, s. 550.

30 Serahsî, *Usûlü’l-fıkh*, s. 65.

31 Âmidî, Ebü’l-Hasen (Ebü’l-Kâsım) Seyfüddin Ali b. Muhammed b. Sâlim es-Sa’lebi, *el-İhkâm fî usûli’l-ahkâm*, tah. Abdürrezzâk Afîfî, Beyrut: Mektebetü’l-İslamî tsz., II, 188.

b. Hanefiler usûlcülerin tamamına, Kaffâl eş-Şâşi (ö. 365/976), Cüveynî (ö. 478/1085 ve Gazzâlî (ö.505/1111) gibi bir kısım Şâfiî usûlcülere ve Mâlikîlerden Bâkîllânî (ö. 403 / 1013)'ye göre bu tip nehiyeler fiilin fesadını gerektirmez.³²

c. Üçüncü görüş, bu tip nehiyelerin muâmelât konularında fesadı gerektirmeyeceği ancak ibadetlerde gerektireceği şeklinde olup,³³ bu görüş Ebû'l-Hüseyn el-Basrî (ö. 436/1044), Gazzâlî ve Râzi (ö.606/1210)'ye nispet edilmiştir.³⁴

d. Son görüş ise Şerif Tilimsânî (ö. 771/1370)'ye aittir. Tilimsânî, cuma vakti yapılan alışveriş yasağını örnek vererek Allah hakkı olan konularda nehyin fesada delalet etmeyeceğini ancak musarrât hadisinde olduğu gibi kul hakkı olan konularda fesada delalet edeceğini iddia etmiş ve bu kuralın Mâlikî mezhebine ait olduğunu belirtmiştir.³⁵

İlk grup usûlcüler, şer'î fiillerde nehyin fesadı gerektiriyor oluşunu “*Kim dini-mize onda olmayan bir şeyi girdirirse o merduttur*”³⁶ hadisine dayandırmışlardır. Hadiste yer alan “*dinde olmayan şey*” ifadesi ile aslında nehiy ile yasaklanan fiiller kastedilmektedir. Dolayısıyla her yasaklı fiil merdud yani batıldır.³⁷ Ayrıca akıtlar ve özellikle de ibadetler ancak Şâri'nin bildirmesi ile meşruiyet kazanabilirler. Bir akdin meşru oluşu ancak Şâri'nin ona izin vermesi ile gerçekleşir. Dolayısıyla meşruiyeti Şâri'nin onayına bağlı olan bir şeyin yine Şari' tarafından yasaklanması, onun meşruiyetini kaybettiği anlamına gelir. Bu durum özellikle ibadetler konusunda daha barizdir. İbadet, kulun rabbinden aldığı emir ve tavsiyeler olduğuna göre Allah'tan alınmayan her emir ya da tavsiye ibadet kabul edilmediği gibi Allah'ın yasakladığı şeyler de ibadet telakki edilemez. Allah'ın emrettiği fiiller, güzel olduklarına dair zait bir vasıf taşımaları nedeniyle ibadet niteliği kazanmışlardır. Oysa yasaklanan şeyde hiçbir güzellik vasfı bulunmamaktadır. Sonradan ilave de edilemez. Dolayısıyla ibadet niteliği kazanması düşünülmez.³⁸

Hanefî usulcülere göre ise lazım vasaflara yönelik nehiyeler ve mutlak nehiyeler, şer'î fiillerde fesadı gerektirmez. Örneğin bayram ve teşrik günlerinde oruç tutulmasını yasaklayan nehiy, tutulan orucun butlanını gerektirmez. Çünkü oruç zâtı

32 Abdülaziz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, I, 379.

33 Sübkî, *el-İbhâc*, II, 69; Abdülaziz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, I, 379.

34 İznevi, Ebû Muhammed Cemâlüddin Abdürrahim b. el-Hasen b. Ali, *Nihâyetü's-sül fi şerhi Minhâci'l-vüsûl*, Yy: Âlemü'l-kütüb tsz., I, 367; Emîr Pâdişâh, *Teystrü't-Tahrir*, I, 376.

35 Tilimsânî, *Miftâhu'l-vüsûl*, s. 36-37.

36 Buhârî, Sulh, 5.

37 Semânî, *Kavâri'u'l-edille*, I, 147-148.

38 Semânî, *Kavâri'u'l-edille*, I, 148.

itibariyle, Allah'ın rızasını kazanmak gayesi ile cinsellik ve yeme-içmeden uzak durmaktan ibarettir. Orucun tutulduğu güne ilişkin gelecek her hangi bir nehiy ile bu anlam kaybolmaz. Bu bağlamda orucun tutulduğu günler arasında meşruiyet açısından bir fark yoktur. Farklı bir ifadeyle oruca ilişkin gelen bu yasak bizzat orucun meşruiyeti ile alakalı olmayıp tutulduğu zaman dilimine yapışık lazım bir vasıfla alakalıdır. O vasıf da bu günün bayram kılınmış olması ve kişinin kendisine sunulan ziyafeti kabul etmemesidir.³⁹

Aslında bir akdi ve ibadeti bâtil veya fâsid kılan şey nehiy değil, şart ve rükünlerindeki bir eksikliktir. Buna göre yapılması, bir rükünün ihlal edilmesi anlamına gelen her nehiy, nehiy olmak sebebiyle değil, şartın ihlal edilmesi sebebiyle fesada delalet eder.⁴⁰ İhlal edilen şey rükün ise yasak, yasaklanan fiilin butlanını gerektirir. Şayet ihlal edilen rükne bağlı bir vasıfısa, yasaklanan fiilin fesadına delalet eder.⁴¹ Bu durum şu şekilde de ifade edilebilir: Lazım vasıf sebebiyle yasaklanan fiil, vasfı sebebiyle meşruiyetini kaybederken aslı itibariyle meşru kalır. Bu görüşe göre fâsid bir akit, kabz gerçekleştikten sonra mülkiyetin oluşmasını gerektirirken, li gayrihi kubh sebebiyle de akdin nakzedilmesini gerektirir.

Gazzâlî, şer'î fiillere yönelik nehiylerde ibadetler ile muâmelât konuları arasında fark gözetmiştir. Ona göre, lazım vasma yönelik nehiyler ile mutlak nehiyler sadece ibadet konularında fesadı gerektirir. İbadetler “*tâat*” ve “*kurbet*” anlamı taşıdıkları için emre uygun olmaları zorunludur. Allah'ın, fiilden el çekilmesi yönündeki bir talebi olması nedeniyle nehye ters olan fiiller, Allah'ın bu talebine aykırı oluşu nedeniyle tâat anlamı taşımazlar. Dolayısıyla geçersiz kabul edilirler. Ancak muâmelât konularındaki nehiyler, fiillerin hüküm ifade eden sebepler olmasına engel teşkil etmez. Çünkü yasaklama, fiilin zatındaki bir çirkinlik sebebiyle değil lazım vassındaki bir çirkinlik sebebiyle gelmiştir. Dolayısıyla özü çirkin olmayan bir fiil, ayn'ı kabih olan fiiller gibi sonuçsuz bırakılamaz. Bu fiillerin haram olması ise başka bir durumdur. Bir fiilin haram kılınma nedeni o fiili yapmanın ahirette cezaya müstahak olacağını bildirilmesidir. Yoksa haram kılınan şeye hiçbir dünyevi sonuç ve hükmün bağlanmayacağı değildir.⁴²

Gazzâlî'nin dikkate aldığı ibadet-muâmelât ayrımına katılmayan Hanefî usûlcüler öze ilişkin olmayan nehiylerin ibadet konularında da fesadı gerektirme-

39 Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, s. 58; Serahsî, *Usûlü'l-fıkh*, s. 70.

40 Gazzâlî, *İslam Hukukunda Deliller ve Yorum Metodolojisi*, II, 89.

41 Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, s. 53; Semâni, *Kavâtı'u'l-edille*, I, 143.

42 Gazzâlî, *İslam Hukukunda Deliller ve Yorum Metodolojisi*, II, 85-86.

yeceği kanaatindedirler.⁴³ Nehyin ibadetler konusunda da fesada delalet etmediğine ilişkin Hanefilerin görüş ve gerekçeleri, ileride “*nehyin iczâya delaleti*” başlığı altında ele alınacaktır.

Hanefilere göre, vasıftaki çirkinlik sebebiyle fiili tamamen hükümsüz kılmak, aslı iptal ederken fer'i ispat etmek şeklindeki bir yöntem hatasıdır. Çünkü tartışmanın cereyan ettiği yasaklamalardaki çirkinlik, yasaklanan fiille birlikte varlık bulan ve ona tabi olan bir sıfattır. Dolayısıyla kendisiyle var olduğu fiili bâtil kılarak onu ispat etmek doğru bir yöntem olmayacaktır. Bu sebeple fiili tamamen hükümsüz kılmak yerine nehyin gerektirdiği iptal hükmünü asgari seviyeye çekmek ve fiile varlık imkânı tanımak doğru olacaktır. Bu da ancak yasaklanan fiili zâtı itibariyle değil, vasfı itibariyle geçersiz kılmakla olur. Tartışılan konuda kubhun vasıfta olması bu söylenenin gerçekleşmesine imkân tanımaktadır. Çünkü vasıftaki kubh, fiilin meşruiyetini ancak vasıf bakımından bâtil kılar. Fiilin kendisi meşruiyetini korumaya devam eder ki bu sayede fiile bağlı bulunan nehiy de varlığını sürdürmüş olur.⁴⁴

Debûsî fiilin aynının kabih olması ile vasfın kabih olması arasındaki farkı ve bu fark sebebiyle vasfı kabih olan fiillerin hukukî hüküm gerektiriyor olmasını, yağ örneği ile izah etmiştir. Farenin çevresinde dolaştığı yağa girmesi ile necaset, lazım vasıf olarak yağa bulaşmış olur. Ancak bu kirlilik yağın aslını haram kılmaz. Tıpkı elbiseye bulaşan necaset gibi sadece farenin sirayet ettiği kısmı haram kılar. Sirayet etmeyen kısmın kullanılması ise helal olarak devam eder. Ölmüş bir hayvandaki iç yağ ise böyle değildir. Bizzat aynının necis olması nedeniyle haramdır. Şâri', fare örneğindeki yağ gibi temiz olan şeyleri de haram kılarak necise dönüştürme yetkisine sahiptir. Fasit şartlar sebebiyle akitleri yasaklaması da bu kabilden olup bu yasak akdin lazım vasfındaki bozukluk sebebiyledir. Yani tıpkı yağın öze ilişkin olmayan kirlilik sebebiyle haram kılınması gibi akit de öze ilişkin olmayan bir vasıf sebebiyle haram kılınmıştır. Dolayısıyla kirlenen kısmın, yağı harama ya da fesada dönüştürmesi gibi akidin vasfı da akdi haram ya da fesada dönüştürmüştür.⁴⁵

Vasfa yönelik nehiylere rağmen, yasaklanan fiillerin bazı hukukî sonuçlar doğurabileceği, imkân delili ile de izah edilmeye çalışılmıştır. Gazzâlî -muâmelât konularıyla sınırlı tutmak şartıyla- bir fiilin haram kılınması ile haram olmasına rağmen hüküm ifade eden bir sebep olması ve üzerine hüküm bina edilmesinin

43 Cessâs, *Usûlü'l-fıkh*, II, 177.

44 Sadrüşşeria, *et-Tavzih*, I, 217; Sem'ânî, *Kavât'u'l-edille*, I, 146.

45 Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, s. 58.

birbirine zıt şeyler olmadığını ifade etmiştir. Gerçek tezatlık bir şeyin hem haram kılınması hem de vacip kılınmasıdır. Örneğin “boşamayı sana haram kıldım ve boşamayı sana emrediyorum veya mubah kılıyorum” cümleleri çelişiktir ve makul değildir. Oysa Şâri'nin açıklama yaparak “kadını hayız durumunda boşamanı liaynihî olarak yasaklıyorum; fakat eğer bunu yapacak olursan da, karın senden ayrılmış (bâin talakla boşanmış) olur” demesi hiçbir çelişki ve imkânsızlık oluşturmaz. Bir şeyi haram kılmaktaki gaye, o şeye dünyevi sonuçların ve hükümlerin yüklenmemesi değil, sadece ahirette cezanın hak edileceğinin bildirilmesidir.⁴⁶

Öze ilişkin nehiylerin fesada delalet etmediğini düşünen Hanefî usûlcüler, şahitsiz yapılan nikâh akdi gibi fâsid nikâhları bu kuralın dışında tutmuşlar ve batıl saymışlardır.⁴⁷ Çünkü nikâh akdi diğer akitlerden farklı bir yapıya sahiptir. Diğer akitlerde, akdin sonucunda hem mülkiyetin oluşması hem de bu mülkiyete dayalı tasarrufun haram olması bir arada bulunabilirken evlilikte böyle bir şey söz konusu değildir. Evlilik dışındaki akitlerde böyle bir şeyin imkânını gösteren durum, müslümanın mülkiyetindeki balın şaraba dönüşme örneğidir. Bu örnekte şaraba dönüşen balın mülkiyeti varlığını sürdürmeye devam ederken aynı zamanda mülke konu olan bu mal üzerinde tasarrufta bulunmak haramdır. Oysa nikâh akdinde, akitle elde edilen şeyin helal oluşu ile bu şey üzerinde tasarrufun haram oluşunun bir araya gelmesi muhal olduğundan bu tip nehiyeler nikâh akdinde, *nefye* hamledilmelidir.⁴⁸

2. 1. 3. Mekruh Fiiller

Nehiy, fiilin zâtına ya da lazım vafına yönelik olmayıp ona mücâvir bir anlama ilişkin olursa, yasaklanan fiilin kerahetle birlikte vuku bulacağı hususunda âlimler ittifak etmişlerdir.⁴⁹ Gazzâlî bunu “bir fiil mekruh görülmekle birlikte emredilmiş de olabilir” diye ifade etmektedir. Ona göre bu zıtlık ancak söz konusu kerahetin, fiilin dışındaki bir duruma hamledilmesi ile giderilebilir. Örneğin hamamda ya da bir vadinin ortasında kılınan namaza ilişkin nehiyelerde namazların kılınması emredilmekle birlikte söz konusu mekânlarda kılınması kerih görülmektedir. Kerahetin nedeni namazın kendisi değil ona mücâvir bulunan anlamdır. Vadi ortasında kılınan namazda sel tehlikesinin varlığı; hamamda kılınan namazda ise üzerine su sıçrama ya da şeytanların üşüşme olasılığı, kişinin zihnini meşgul ede-

46 Gazzâlî, *İslam Hukukunda Deliller ve Yorum Metodolojisi*, II, 85.

47 Apaydın, “Fesad”, *DİA*, XII, 418.

48 Şâfi, *Usûlü’l-Şâfi*, s. 168;

49 Sadrüşşeria, *et-Tavzih*, I, 217; Sem’ânî, *Kavâti’u’l-edille*, I, 150.

cek ve bu da kişideki huşuyu zedeleyecektir. İşte bu anlamlar bahsi geçen durumlarda namaz kılmayı mekruh yapmaktadır.⁵⁰ Dolayısıyla zâtında ya da mülâzım vasfında bir bozukluk bulunmayan bu namazlar sahih olarak gerçekleşmektedir. Ancak namaza ilintili olan harici bir yasağın işleniyor oluşu nedeniyle kişi günah kazanmaktadır.⁵¹

Cessâs, bir fiilin emredilmekle birlikte aynı zamanda kerih de görülebilmek imkânını, namazda iken birisinin boğulduğunu gören kişi örneği ile izah etmiştir. Bu kişinin boğulan kimseyi kurtarması kesin ise, kişinin namaza devam etmesi nehyedilmiştir. Yani o esnada kişi için namaz, emredilmiş bir fiil olmakla birlikte aynı zamanda yasaklanmış/mekruh bir fiil de olmaktadır. Kişi, kurtarma emrini yapmayıp namaza devam ederse, söz konusu namaz nehye rağmen sahihtir ve üzerindeki namaz sorumluluğunu ıskat eder. Çünkü bu yasak ne namazın zâtıyla ne de şartlarıyla alakalıdır.⁵²

Kişinin hayızlı eşine yaklaşmasını yasaklayan nehiy de mücâvir vasfa yönelik bir nehiydir.⁵³ Çünkü bu yasağı gerekli kılan çirkinlik cima fiilinin zâtından değil, ona mücâvir bir anlamdan kaynaklanmaktadır. O anlam ise ayette vurgulanan “*eza*”dır. Mücâvir vasfa yönelik nehiyeler, yasaklanan fiillerin gerçekleşmesine mani olmadıkları için hayızlı iken yapılan cima fiili de bazı hukukî sonuçları doğurur. Recm cezasında ihsan şartının gerçekleşmesinde dikkate alındığı gibi muhallil nikâhlarda önceki eşin helal kılınmasında şer’an geçerli bir sebep kabul edilir.⁵⁴

Âdet dönemindeki bir kadını boşamaya yönelik nehiy⁵⁵ de mücâvir bir anlama –kadının böyle bir boşamadan dolayı zarar görecektir olmasına- ilişkin oluşu nedeniyle geçerli kabul edilmiştir.⁵⁶ Çünkü boşama, nikâh ile oluşan mülkiyet hakkının kullanılmasıdır. Kadının hayızlı oluşu ise bu mülkiyeti kesintiye uğratan

50 Gazzâlî, *İslam Hukukunda Deliller ve Yorum Metodolojisi*, I, 111.

51 Serahsî, *Usûlü'l-fikh*, s. 65.

52 Cessâs, *Usûlü'l-fikh*, II, 178.

53 Bakara 2/222: “*Sana kadınların ay hâlini sorarlar. De ki: “O bir ezadır. Ay hâlinde kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. ...”*”

54 Siğnâkî, *el-Kâfi*, II, 599.

55 Abdullah b. Ömer (r.a.)’den rivayet olunduğuna göre kendisi] Rasûlullah (s.a.) zamanında karısını hayızlı iken boşamış bunun üzerine, Ömer b. el-Hattâb bu durumu Rasûlullah (s.a.)’a sormuş, Rasûlullah (s.a.) şöyle cevap vermiştir; “*Ona emret, karısına dönsün. Sonra (hayızından) temizlenip (tekrar) bir hayz (daha) görüp sonra (tekrar) temizleninceye kadar (nikahı altında) tutsun. Bundan sonra isterse tutar, isterse temasta bulunmadan önce boşar. İşte Aziz olan Allah’ın, kadınların içinde boşanmasını emrettiği iddet (dönemi) budur.* (Buhari, Talak, I, 3,44; Dârekutnî’de geçen bir rivâyette ise Hz. Peygamber, Abdullah bin Ömer’e şöyle buyurmuştur: “*Sünnet olan, temizliği beklemen ve hanımını her temizlik halinde bir talakla boşamandır.*” (Dârekutnî, Talak 3974)

56 Semâni, *Kavâti’u’l-edille*, I, 151.

zâtî bir durum değildir. Dolayısıyla bu halde yapılan boşama mülkiyetin devamlılığı içerisinde yapıldığından geçerli olur.⁵⁷

Hanefiler, mücâvir vasfa yönelik nehyin kapsamını diğer mezheplerden biraz daha geniş tutmuşlardır. Örneğin yol kesmek gibi suç amacıyla (asi olarak) yolculuk yapan kişinin de seferilikteki kasr-ı salât ruhsatından yararlanabileceğine hükmetmişlerdir. Çünkü burada kabîh olan ve yasaklanan yol kesme (eşkiyalık) fiili olup, yolculukla doğrudan bir ilgisi yoktur. Ona mücâvir bir vasıftır. Dolayısıyla ruhsatın sebebi olan yolculuk hem aslı hem de vasfı bakımından kabîh olmadığı cihetle meşrudur.⁵⁸

Mu'tezilî imamlarından Ebû Hâşim el-Cübbâi (ö. 321/933) ve ona tabi olanlar ile Hanbelî fakihler, mücâvir vasfa yönelik nehyin, tıpkı zâta yönelik nehiyer gibi fesadı gerektireceği kanaatindeydi.⁵⁹ Örneğin cuma vaktindeki alışverişi yasaklayan nehiy, mücâvir vasfa yönelik olması nedeniyle diğer mezheplere göre fiilin sıhhatine mani teşkil etmezken sözünü ettiğimiz âlimlere göre akdi geçersiz kılar. Çünkü söz konusu nehiy, namaz vaktine yani bir ibadete izafe edilmiştir. Bu ise anılan vakitteki alışveriş akdinin geçersiz olması gerekli kılar.⁶⁰ Ancak Hanbelî âlimler ayetteki yer alan "bey" lafzının kapsamı hususunda ihtilaf etmişlerdir. Hırakî, bey lafzının kapsamını ikâle, sarf, selem ve tevliye gibi her türlü akit çeşidini kuşatacak şekilde genişletirken, İbn Akîl sadece alışveriş ve ona benzeyen kira akdi ile sınırlandırmakta, bu ikisi dışında kalan ikâle ve sarf gibi diğer akit çeşitlerinin cuma vaktinde yapılabileceğini ifade etmiştir.⁶¹ Bu ihtilafa rağmen Hanbelî fakihler, kadınlar ve yolcular gibi cuma mükellefiyeti olmayanların ayetin kapsamına dâhil olmadığı hususunda ittifak etmişlerdir.⁶² Mücâvir vasfa yönelik nehyin fesadı gerektirdiğini savunan bu âlimler nehyin fesadı dil kuralları gereği mi yoksa şer'in emri ile mi gerektirdiği; fesad kavramı ile neyin kastedildiği gibi konularda ihtilafa düşmüşlerdir.⁶³

Ebü'l-Hüseyn el-Basrî'ye göre ise, mücâvir vasfa yönelik nehiy sadece muâmelât konularında fesadı gerektirmez. İbadet konularında ise bu tip nehiyer,

57 Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, s. 55.

58 Serahsî, *Usûlü'l-fıkh*, s. 73.

59 Cüveynî, *el-Burhân*, I, 96; İbn Kudâme, Ebü'l-Ferec, Şemsüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ahmed, *eş-Şerhu'l-kebir alâ metni'l-Muknî*, Mısır: Dâru'l-kütübî'l-Arabiyye li'n-neşr ve't-tevzi' tsz., IV, 40.

60 İbn Müflih, Burhanüddin, Ebû İshâk Burhânüddin İbrâhîm b. Muhammed b. Abdillâh, *el-Mübdî fî şerhi'l-Muknî*, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye 1997, IV, 41.

61 Zerkeşi, Şemsüddin, Ebû Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed, *Şerhu'z-Zerkeşi alâ Muhtasari'l-Hırakî*, Riyad: Dâru'l-Abeykan 1993, II, 171.

62 İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebir*, IV, 40.

63 Şirâzî, *el-Lüma fî usûli'l-fıkh*, s. 25.

tıpkı fiilin zâtındaki çirkinlik sebebiyle gelen nehiy gibi yasaklanan fiilin hüküm-süz kılınmasını gerektirir. Dolayısıyla Ebü'l-Hüseyin el-Basrî'ye göre gasp edilmiş arazide kılınan namaz geçerli olmaz iken daha önce başkası ile yapılmış bir pazarlık üzerine yapılan yeni pazarlık geçerli olmaktadır.⁶⁴

2.2. Nehyin İczâya Delaleti

Fiilin geçerliliğini ifade etmek için genellikle “*sıhhat*” ve “*iczâ*” kelimeleri kullanılır. Ancak bu iki kavram, umum-husus bakımından birbirlerinden ayrılırlar. “*Sıhhat*” kelimesi hem ibadet hem de muâmelât alanındaki fiillere sıfat olması nedeniyle daha geneldir. “*İczâ*” ise sadece ibadet içerikli fiillere sıfat olması bakımından kapsamı sıhhatte göre daha dardır.⁶⁵ Buna göre iczâyı, “*ibadet sorumluluğunun kuldân düşmesi için kâfi olan eda*”⁶⁶ diye tarif edebiliriz. Usûlcüler sıhhat ile iczâ arasındaki bu kapsam farkını dikkate alarak bu başlık altında nehye rağmen yapılan ibadetlerin geçerliliğini ele almışlardır.

Nehyin iczâya delaleti aslında fesada delaleti konusunun devamı mahiyetinde bir tartışmadır. Öze ilişkin olmayan –lazım vasfa yönelik- nehyin fesadı gerektirdiğini iddia edenler tabii olarak yasaklanan fiilin sıhhatini de temelden reddetmiş olmaktadırlar. Çünkü nehiy fiilin şer'an vücut bulmasına engel teşkil etmektedir. Nehyin fesada delalet etmediğini düşünen usûlcüler ise, yasaklı fiilin hüküm bildiriyor oluşunun onun şer'an da geçerli olmasını gerektirip gerektirmediği hususunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Gazzâlî'ye göre, nehyin fesadı gerektirmemesi sadece fiilin hükme sebep teşkil edeceği anlamına gelir ki bu durum fiilin sahih olmasını da gerektirmez.⁶⁷ Hanefilere göre ise nehyin fesada delalet etmemesi, fiilin hem hükme sebep teşkil ettiği hem de şer'an geçerli olduğu anlamına gelir.⁶⁸

Hanefilerin, vasfı itibariyle yasaklanmış bir fiilin sıhhatine hükmetmiş olmaları, onların bu eylemi aynı zamanda mubah kabul ettikleri anlamına gelmemelidir. Çünkü bir fiilin mülkiyet gibi hukukî sonuç doğurması ya da dinî sorumlulukları kaldırması ile söz konusu fiilin masiyet oluşu birbirlerinden farklı durumlardır.⁶⁹ Bir fiilin hem geçerli hem de masiyet olma imkânı, emredilen bir fiilin

64 Ebü'l-Hüseyin el-Basrî, , *el-Mu'âmed*, I, 102; Molla Fenârî, *Fusûlü'l-bedâyi'*, II, 42.

65 İsnævî, *Nihâyetü's-sûl*, I, 103.

66 Beyzâvî, Nâsırüddîn Ebû Said (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed, *Minhâcü'l-vüsûl ilâ 'ilmi'l-usûl*, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 2015, s. 41.

67 Gazzâlî, *İslam Hukukunda Deliller ve Yorum Metodolojisi*, II, 87.

68 Cessâs, *Usûlü'l-fıkh*, II, 177.

69 Sadrüşşeria, *et-Tavzih*, I, 217.

aynı zamanda mekruh kabul edilme imkânı ile benzerlik gösterir. Dolayısıyla Cessâs ve Gazzâlî'nin bir fiilin emredilmiş olması yanında mekruh da olabileceğine dair yapmış oldukları izahlar, bir fiilin sahih olması yanında günah kabul edilme imkânına da temel teşkil eder.⁷⁰

2.2.1. Nehyin İczâya Delalet Ettiğini Savunanların Delilleri

Hanefîler, vasfa yönelik nehyin fiilin sıhhatine delalet ediyor oluşuna, nehyin mahiyeti üzerinden bir izah getirmişlerdir. Şöyle ki nehyin hakikati, yasaklanan fiilin yapılabilir bir iş olmasını gerektirir. Yasaklanan fiil, mükellefin her yapmaya azmettiğinde onu yapması mümkün bir eylem olmalıdır ki mükelleften uzak durması istenebilsin. Yoksa mükellefin yapmaya güç yetiremediği ya da yapsa dahi hukuken varlık imkânı bulamayan bir fiilin yasaklanmasının ne anlamı olacaktır. Allah'ın yasak koyarken gözetmiş olduğu imtihan gayesinin varlığı da bunu destekler mahiyettedir. Mükellef, fiili yapmak ya da ondan uzak durmak gibi gücü dâhilinde olan iki seçenikle imtihan edilmelidir ki bir imtihandan söze edilebilsin.⁷¹

Bu izah tarzı ilk olarak İmam Muhammed tarafından dile getirilmiştir. Sünnete mugayir olmasına rağmen bir kelime ile yapılan üç boşamanın şer'an vuku bulunduğunu izah ederken bu gerekçeyi kullanmıştır. İmam Muhammed, iddet beklemeksizin yapılan boşamanın şer'an vuku bulması ile bayram ve teşrik günlerindeki yasağa rağmen orucun geçerli kabul edilmesini yine aynı gerekçe ile izah etmiştir. Ona göre nehyde iki olasılık vardır. Nehiy neticesinde fiil ya gerçekleşir ya da gerçekleşmez. Hz. Peygamber'in bayram ve teşrik günlerinde tutulan orucu yasaklarken "imsak" yerine "savm" terimini kullanmayı tercih etmesi, birinci olasılığa yani fiilin gerçekleştiğine delildir. Şayet Hz. Peygamber, yasak sebebiyle fiillerin gerçekleşmediğini düşünüyor olsaydı, bu fiil için dinî bir kavram olan "savm" kelimesini kullanmazdı. Aynı şekilde iddetsiz olarak boşamaların "talak" olarak gerçekleşmediğini düşünüyor olsaydı insanları bundan nehyetmezdi.⁷² Kör bir kimseye görme demek ne kadar anlamsızsa zaten gerçekleşmeyecek bir şeyin yapılmamasını emretmek de o kadar anlamsız olacaktır.⁷³

Debûsî ve Serahsî gibi sonraki dönem bazı Hanefî âlimler, İmam Muhammed'in "savm" kavramına vurgu yapmasını şu şekilde açıklamışlardır: Dinî saiklerle

70 Cessâs, *Usûlü'l-fıkh*, II, 178; Gazzâlî, *İslam Hukukunda Deliller ve Yorum Metodolojisi*, I, 111.

71 Sadrüşşeria, *et-Tavzih*, I, 216.

72 Şeybânî, Muhammed b. Hasan, *el-Asl*, tah. Mehmet Boynukalın, Beyrut: Dâru İbn Hazm 2012, IV, 426.

73 Gazzâlî, *İslam Hukukunda Deliller ve Yorum Metodolojisi*, II, 87.

yeme ve içmekten uzak durmak ile gün boyunca hastalık ya da iştahsızlık gibi sebeplerle yeme ve içmekten uzak durmak birbirlerinden farklıdır. “*Savm*” kavramı belli bir ibadet için vaz edilmiş ve bu anlam üzere yaygınlık kazanmış şer‘î bir kavramdır. Bu yaygınlık sebebiyledir ki mutlak kullanımlarda özel bir karine yoksa lafzî anlama değil şer‘î anlama hamledilir. Hz. Peygamber’in bayram günü orucu yasaklarken kullandığı “*savm*” kavramı da şer‘î anlama hamledilmelidir. Dolayısıyla Hz. Peygamber’in yasağa rağmen yeme-içmeden uzak duran kişinin bu eylemine “*savm*” kavramı kullanması, tutulan orucu şer‘an geçerli gördüğüne işaret eder.⁷⁴ Zaten bir vasıftan söz edebilmek için mevsufun var olması bir zorunluluktur. Vasıf, varlık anlamında mevsufun önüne geçemez. Bu bağlamda fâsid vasfını bir fiil için söyleyebilmemiz için o fiilin vasıftan önce var olması gerekir. Dolayısıyla orucun fâsitleği, orucun edasından önce var olamaz. Meşruiyet olmadan edadan söz edemeyeceğimize göre eda, meşru kabul edilir. Meşru fiiller de zâtî itibarıyla kabîh olmazlar. Dolayısıyla eda, ona tutunan kabîh bir vasıf sebebiyle fâsid olarak gerçekleşmiş olur.⁷⁵

Vasfın, varlık anlamında mevsufun önüne geçememe kuralı, “*haram*” nitelimesinin yapılabilmesi için de geçerlidir. Çünkü “*haram*” kavramı da şeriatın isim vermek suretiyle varlığını tanımış olduğu şeyler için kullanılan bir sıfattır. Dolayısıyla sıfat, mevsuf olmadan sabit olmayacağına göre haram olan fiilin daha önce vücut bulması gereklidir. Bir fiilin aslının haram kılınması ise, o fiilin bâtil olduğunu ifade etmez. Sadece o fiili meşru olmaktan çıkarır.⁷⁶

2.2.2. Nehyin İcâza Delalet Etmediğini Savunanların Delilleri

Nehyin, iczâya delalet etmediğini düşünenler buna gerekçe olarak yukarıda zikri geçen “*Kim dinimize onda olmayan bir şeyi girdirirse o merduddür*”⁷⁷ hadisini delil göstermişlerdir. Yasaklanan fiil, yasak kılınmış olması nedeniyle hadiste ifade edilen “*dinde olmayan*” kapsamına girer. Dolayısıyla merdud ve bâtil olur. Hadisteki merdud lafzının “*makbul olmayan ve sevap gerektirmeyen*” şeklinde yorumlanması ise dildeki kullanıma uymaması nedeniyle doğru bir tevil olmayacaktır. Örneğin “*Filan, filana malını iade etti*” (رد فلان على فلان ماله) sözünden, mal üzerindeki tasarruf gücünün yok olduğu anlaşılmaktadır. Dildeki kullanımın dışına çıkabilmek için ayrı bir delile ihtiyaç vardır. Nehyedilen şeyin yasak ve haram oluşuna dair mevcut icmâ yine dildeki bu anlam üzerine kurulmuştur.⁷⁸

74 Debûsî, *Takvimü'l-edille*, s. 56.

75 Serahsî, *Usûlü'l-fıkh*, s. 69.

76 Debûsî, *Takvimü'l-edille*, s. 57.

77 Buhârî, *Sulh*, 5.

78 Semâni, *Kavâtı'u'l-edille*, I, 147-148

Bu görüş sahiplerine göre nehyin iczâyı delalet etmeyişinin bir başka gerekçesi ise yasak olan şeyin meşruiyetinin kalmamış olmasıdır. Bir şeyin hem yasak hem de meşru olması muhaldir. “Allah alışverişi helal, ribayı haram kıldı” ayetinde Allah, meşru olan ile yasak olanın bir arada bulunamayacağına hükmetmiştir. Meşru olmamak ile batıl olmak da birbirleriyle irtibatlıdır. Şöyle ki Şâri’ akitleri özel şartlarla belli kişi ve mahaller çerçevesinde meşru kılmıştır. Bu şart ve vasıfların dışındaki akitler ise meşruiyet kapsamına girmemektedir. Çünkü bunlarda aslanan meşru olmamaktır. Meşru olmayan suretle yapılan akitler de aslı üzere yani var olmamak üzere devam eder. Dolayısıyla batıl olurlar, şer’î hükme dayanak olmazlar.⁷⁹

Gazzâlî, mutlak nehyin muâmelât konularında fesadı gerektirmediğini ve bu fiillerin hukukî sonuçlar doğurabileceğini kabul etmekle birlikte, ibadet konularında nehyin iczâyı delalet etmeyeceğini düşünmektedir. Muamelat alanında haram kılınmış bir fiilin hukukî sonuçlar doğurabiliyor olması, ibadet konularında da yasaklanan fiilin tâat olarak gerçekleşmesini gerekli kılmaz.⁸⁰ Bir fiilin şer’an sahih kabul edilebilmesi için ilave bir delile daha ihtiyaç duyulur. Çünkü emir sığası bile fiilin sıhhatine delalet etmezken nehyin, yasak kılınan fiilin sıhhatine delalet etmemesi evleviyettedir. Emir ve nehy sığaları yalnızca yapmayı ve terk etmeyi iktizaya başka bir ifadeyle vücûba ve tahrime delalet eder. İczâ ve faydanın gelmesi ancak başka bir delille söylenebilir.⁸¹

Hanefilerin “nehy cümlelerindeki salât gibi lafızlar şer’î anlamda kullanılmıştır. Bu ise Şâri’ tarafından yasaklı fiilin gerçekleştiğini kabul anlamına gelir” şeklinde özetlenebilecek iddiaları, iczâyı inkâr edenler tarafından kabul görmüştür. Çünkü nehy cümlelerinde geçen “savm” ve “bey” gibi lafızların kullanım amaçları, bu kavramların varlığını ya da yokluğunu ortaya koymak değildir. Bu kavramlar sadece nehyin şer’an iptal ettiği şeyi tarif etmek için kullanılmıştır. Dolayısıyla bu gayeden öteye geçerek nehyin, fiillerin gerçekleştiğine delalet ettiğini iddia etmek doğru olmaz. Mesela hür kişinin satışı, anne karnındaki ceninin satışı ve içkinin satışı gibi akitlerin yasaklanmasında kullanılan “bey” lafızları o akitlerin gerçekleştiğini ifade etmek için kullanılmamıştır. Sadece iptal edilen şeylerin neler olduğunu tarif etmek için kullanılmıştır.⁸²

Gazzâlî’ye göre salât, savm ve bey’ gibi kavramlar, Hanefilerin iddialarının tam aksine şer’î örftte sözlük anlamında kullanılmaktadır. Ancak emir sığaları bu

79 Sem’ânî, *Kavâti’u’l-edille*, I, 147-148.

80 Gazzâlî, *İslam Hukukunda Deliller ve Yorum Metodolojisi*, II, 87.

81 Gazzâlî, *İslam Hukukunda Deliller ve Yorum Metodolojisi*, II, 88.

82 Sem’ânî, *Kavâti’u’l-edille*, I, 152-153.

kuraldan istisna edilmelidir. Çünkü bu lafızların emir cümlelerindeki kullanımına ilişkin örf, şer'î anlamlarının esas alınması yönünde teşekkül etmiştir. Nehiyler hususunda ise bu kuralın dışına çıkmayı gerektiren bir örf bulunmamaktadır. Dolayısıyla nehiy cümlelerindeki kullanımlarda lafızların sözlük anlamı esas alınır. Gazzâlî, “*Babalarımızın nikâhladığı kadınları nikâhlamayın*”, “*hayız günlerinde salât'ı terk et*” şeklindeki yasaklarda söz konusu fiillerin nehiy nedeniyle in'ikad etmemesini, lügavî anlamın esas alındığına örnek vermiştir. Şöyle ki, hissi fiillere yönelik nehiylerin butlanı gerektirdiğini Hanefiler de kabul etmektedir. Bu iki örnekte fiillerin Hanefilerce de batıl kabul edilmesi, “*nikâh*” ve “*salât*” kavramlarının hissi fiil olduklarını (lügavî anlamda kullanıldıklarını) gösterir.⁸³

Serahsî, Gazzâlî'nin vermiş olduğu örnekleri, *nehiy* ile *nefy* arasındaki farka vurgu yaparak izah etmiştir. Ona göre bu örneklerdeki yasaklamalar nefy anlamındadır. Çünkü “*Anneleriniz ve kızlarımız size haram kılındı*”⁸⁴ ayetindeki yasaklama nikâhın zâtına yöneliktir. Zâtı itibarıyla haram kılınmış bir nikâh ise nefyedilmiş demektir. Çünkü helal ile haram aynı zamanda bir arada bulunamazlar. Aynı durum “*babalarımızın nikâhladığı kadınları nikâhlamayın*”⁸⁵ ayeti için de geçerlidir. Açık delille sabit olmuştur ki sıhriyetle haram kılınan kadınlar neseple haram kılınanlar gibidir. Dolayısıyla zâta yönelik olan bu yasağa “*nehiy*” denilmesi mecazendir. Çünkü bu yasağın gerektirdiği sonuç *nehiy* değil *nefy*dir.⁸⁶

Hanefilerin dile getirdikleri “*gerçekleşme imkânı olmayan bir şey yasaklanamaz*” şeklindeki gerekçe, nehyin iczâya delalet etmediğini düşünen usûlcüler tarafından, imkânın mahiyeti açısından ele alınmıştır. Şöyle ki, “*savm*” kavramının taşımış olduğu anlam, iki unsurun birleşiminden meydana gelir. Bunlardan birisi kulun fiili diğeri ise, Şâri'nin bu fiile ittisal etmiş olan emridir. Kulun fiili, niyet etmekle birlikte yeme-içmeden uzak kalmasıdır. Bu eylem, kul açısından yapılması tasavvur edilebilir bir durumdur. İşte bu tasavvurun varlığı, nehyi sahih kılar. Dolayısıyla kulun eylemi açısından imsak yani savm olmuştur. Ancak Şâri'nin fiile ittisal etmiş emri açısından ise, henüz savm olmamıştır. Şöyle ki, bir fiilin sıhhat ya da fesadı şeriatın bildirmesiyle ancak bilinir. Bu işte ise kulun her hangi bir rolü yoktur. Şayet fiil, şer'in bildirimine uygunsa sahih olur ve şer'î hükümler üzerine bina edilebilir. Şayet fiil, bu bildirimde muhalif ise bâtıl olur ve üzerine hiçbir şer'î hüküm bina edilemez. İşte bu sebeple hissi olarak imsak gerçekleşmesine rağmen

83 Gazzâlî, *İslam Hukukunda Deliller ve Yorum Metodolojisi*, II, 88.

84 Nisa 4/23.

85 Nisa 4/22.

86 Serahsî, *Usûlü'l-fikh*, s. 72.

gece tutulan oruç bâtil sayılmıştır. Aynı şekilde suret ve his olarak imsak gerçekleşmiş olmasına rağmen hayızlı kadının tuttuğu oruç da bâtil kabul edilmiştir. Bu örneklerde de olduğu gibi şer'in emrine uygun olmayan hiçbir fiil için şer'î hakikat sabit olmaz.⁸⁷

SONUÇ

Bu çalışmada fıkıh usulünün önemli konularından birisi olan nehyi, gerektirdiği sonuçlar bağlamında ele almaya çalıştık. Konuya ilişkin görüşler genel olarak değerlendirildiğinde mezheplerin, ictihad faaliyetinde baskın olan karakterlerini bu meseleye de yansıtıkları görülüyor. Daha çok lafızların zahiri ile amel etmeyi esas alan usûlcüler, nehyi sığasının ifade ettiği “*yasaklama*” anlamını toptancı bir anlayışla ön plana çıkarmışlar, gerek mutlak nehyi olsun gerekse de öze ya da lazım vasfa yönelik olsun her nehyin fesadı gerektireceği fikrini benimsemişlerdir. Buna karşılık lafızların anlaşılmasında nassın zahiri yanında rey ve akla da başvuran, toptancı bir anlayışla fiilleri genel kurallara feda etmek istemeyen usûlcüler ise, yasağa konu olan kubhün mahiyetini ve fiilin şer'î ya da hissî oluşu gibi ayrıntıları dikkate almışlar ve buna bağlı olarak farklı görüşlere ulaşmışlardır. Kelamcı bir usul anlayışına sahip olmasına rağmen Ebû'l-Hüseyn el-Basrî, Gazzâlî ve Râzi gibi usûlcüler de nehyin mahiyetine ilişkin bu ayrıntıların, nehye olan etkisini kabul etmişlerdir. Ancak yine de içinde buldukları geleneğin anlayışından fazla kopamamışlar ve bu etkinin alanını sadece muâmelât konularıyla sınırlandırmışlardır. Hanefî usûlcüler ise bu etkiyi, fiilden olabildiğince yararlanılması adına hem muâmelât hem de ibadet konularına aksettirmişlerdir. Hatta kendisine yönelik nehiylerin öze ilişkin kabul edildiği hissî fiillerden bazılarında bile hukukî sonuçlar bağlamışlardır. Uç bir görüş sayılabilecek olan mekruh fiillerin de fâsid olduğu görüşü bir kenara bırakılacak olursa, her iki anlayışın benimsediği görüş kendi yöntemiyle uyumlu olup, kendi zaviyesinden doğru bir anlayıştır.

87 Semâni, *Kavâri'u'l-edille*, I, 152.